

INTERESI I POLITIČKA KULTURA

Nije pretenciozno ako kažemo da još nigdje i nikada nisu bile stvorene takve mogućnosti autonomnog modeliranja sociopolitičkih situacija i društvenog života uopće kao što je to slučaj u nas. Da bi međutim, te mogućnosti bile dovedene i do realizacije u političkoj i socijalnoj zbilji, to umnogome zavisi od samih sudionika u političkim procesima, od razine njihova saznanja, svijesti, opredjeljivanja i angažiranja. Ako prihvatimo misao da »ljudi sami prave svoju historiju«, onda je očito da će i socijalne tvorevine zavisi od samih tvoraca, od njihove dorađlosti da kreiraju nove društvene odnose, a time i **kontinuirane**, objektivne mogućnosti za svoj osobni razvoj i ostvarenje svojih interesa.

»Ako je suština socijalističkog procesa u društvenom samoupravljanju, samostalnom, bez posrednika (na svim područjima čovjekova života), onda je pitanje intelektualne i karakterne strukture i profila socijalističkog čovjeka jedno od krucijalnih pitanja.¹ Čovjek kao društveno biće ne može naći svoju slobodu u izolaciji. Zato bi Rusoovu misao da pojedinca treba prisiliti da bude slobodan, trebalo ovako parafrazirati: treba ga oslobađati da ne bi bio prisiljavan. To prije svega znači razvijati njegov svestrani odnos. Taj **svestrani odnos** nije puka konzekvenција njegova položaja u procesu materijalne proizvodnje, već je i pokazatelj stupnja njegove političke kulture, to će reći stupnja njegove socijalizacije. Kada bi politička kultura bila samo jedan od faktora koji djeluju u političkom procesu, kada bi ona bila element koji je moguće promatrati izdvojeno od ostalih činilaca, onda nedostajanje ili niska razina političke kulture ne bi trebala osobito zabrinjavati. Međutim, politička kultura nije samo jedan od relevantnih činilaca u političkom životu, već je istodobno i nedvosmislen pokazatelj stupnja demokratizacije političke zajednice i političkog digniteta njezinih članova.

Demokracija u samoupravnom društvu trebala bi označiti nove kvalitete zajedničkog življenja, a ne samo oblik političke vlasti. Ona mora nadvladati klasični koncept jednakosti, u smislu normirane mogućnosti participacije u političkim procesima i težiti k tome ne samo da se svima pruži podjednaka prilika da

¹ P. Vranicki: »Historija marksizma« str. 368.

iskažu svoje mogućnosti, nego i da se stvaraju takvi socijalni uvjeti u kojima će svatko moći **spoznati i razvijati** svoje mogućnosti. Samo tako moguće je stvoriti pravu zajednicu ljudi, asocijaciju slobodnih individuuma. Jer, nemojmo zaboraviti da **slobodna zajednica** ne znači istodobno i **zajednicu slobodnih**. Nije nam ovdje do igre riječi već do suštinske razlike koja se može pojaviti među tim pojmovima. Naime, slobodnu zajednicu možemo shvatiti i kao **politički slobodnu**, ili, kako bi Marx rekao, »politički emancipiranu«. »Sloboda« takve zajednice može se temeljiti na prinudi, čak na otvorenom nasilju, kako prema nekim drugim zajednicama tako i u odnosu prema svojim građanima. Dakle politički slobodna zajednica često puta i gradi svoju slobodu na potčinjavanju i neslobodi pojedinaca. Nama je, međutim, stalo do ljudske emancipacije. Ali, do nje se ne dopire jedino mijenjanjem političkih oblika, već prije svega dugotrajnim preobražavanjem čovjeka i njegova svijeta. U tom preobražaju politička kultura nije ideal ili svrha, ali je prijeko potrebna karika i konstituens stvaranja zajednice bez privilegija i potčinjavanja. Od razine političke kulture umnogome zavisi hoće li politika biti vitalna snaga jednog društva i djelotvorni regulativ socijalnih preobražajeva, ili će se povući u birokratsku ljušturu ekskluzivnosti i samozadovoljstva i odatle producirati hijerarhijske istine, te određivati svima ostalima recepte i prostor za njihovo djelovanje. Politika koja je u svim svojim akcijama, na svim razinama i u svim manifestacijama vezana uz bitne interese, potrebe i težnje jednog samoupravnog društva, takva politika mora se oslanjati na široku osnovu i iz nje crpiti svoj vitalitet. Ako su ciljevi samoupravnog društva jasni i dijelom određeni, onda ni sredstva za njihovo ozbiljenje ne smiju biti arbitrarno odabirana, bez obzira na to s koliko političke mudrosti, razboritosti i moralnosti raspomagali oni koji »rukuju političkim strojem«. Čak tada kad nema nikakve osnove za sumnju u ispravne i dobronamjerne odluke pojedinaca, moramo imati na umu da je **moral uvijek u najužoj vezi s interesima**. Moralnost nije samo pitanje nečijeg stava ili osobnih kvaliteta, on se korijeni na relaciji najrazličitijih, najčešće proturječnih interesa. Zato se ne može **nad** nekim niti u **ime** nekoga moralno vladati. Politika je institucionalna društvena moć posredovanja među interesima i svi oni koji nemaju objektivne ili subjektivne pretpostavke da na tu moć utječu ili da u njoj sudjeluju, lišavaju se mogućnosti da mijenjaju svoju interesnu situaciju, što ima značajne implikacije ne samo za njihov trenutni, nego i za njihov ljudski interes. Jedino svojim aktivnim odnosom prema svijetu čovjek se **neposredno** zduružuje sa svijetom, s drugim čovjekom. Jedino tako on može doći do svijesti da »opći« interes nije neki od njega odvojeni, imaginarni interes, izvan njegove »privatne« sfere (interes »drugih«, partije, države, birokracije), već da je to prijeko potreban uvjet za ostvarenje njegovih vlastitih želja i interesa. Jer, što pojedinac bude dulje ostajao »po strani«, izvan političkog procesa, time će više prido-

nositi reprodukciji socijalnih uvjeta u kojima će pojedinci ili grupe moći svoje posebne interese proglašavati općima i nametati ih drugima. Dokle god čovjek ne »spozna i ne organizira svoje vlastite snage kao društvene snage«, obnavljat će se birokratske strukture, različiti oblici političkog i tehnokratskog monopolizma. Rezultati ispitivanja, prezentirani u studiji dra Novosela² u tom pogledu ne ohrabruju. Oni na primjer pokazuju da velika većina građana još uvijek smatra »politiku posebnom sferom djelovanja«, a »političke poslove« profesijom političara. Podatak da 73% ispitanika ne nalazi načina da utječe na donošenje zakona koji je, po njihovu mišljenju, nepravedan ili štetan, jasno ilustrira nedostatak političke kulture naših građana. Mada u našem političkom sistemu postoje široke institucionalne mogućnosti političke inicijative i angažmana na svim razinama, njima ili se ne koristi, ili se koristi samo ponekad da bi se udovoljilo određenim formalnim zahtjevima, ali i tada s osjećanjem da se na konačne političke odluke ne može bitno utjecati, jer su one, u krajnjoj liniji, »rezervirane« za političare. Ovo na »subjektivnom planu« rađa apatiju i osjećaj vlastite političke minornosti i otuđenosti, a na objektivnom (socijalnom) planu potkrepljuje uvjete za stalno reproduciranje političkih »elita«.

Opasnost etabliranja i reproduciranja birokratskih struktura u zemlji koja je izvršila socijalističku (političku) revoluciju mnogo je veća i realno-politički sudbonosnija nego u bilo kojem drugom sistemu. Naime, u birokratskom socijalizmu s najviše društvene moći raspolažu (ili mogu raspolagati) upravo političari **exprofesso** koji svoje utemeljenje i utemeljenje svoje moći ne nalaze niti u **posjedovanju zemlje** kao u feudalizmu (gdje je posjedovanje zemlje značilo i posjedovanje političke moći), niti u **posjedovanju kapitala** kao u kapitalizmu (kapitalisti na svojak način raspolažu s najviše društvene moći: bilo neposrednim sudjelovanjem u političkoj vlasti, bilo posredstvom kapitala, odlučujućim utjecajem na formalne nosioce vlasti), nego u samoj svojoj **političkoj funkciji** (politička funkcija je njihov feud i kapital). Zato su i borbe politički odlučujućih grupa i pojedinaca oko vlasti bezobzirne i nesmiljene, a smjene pojedinih političara često dramatične i brutalne. Politički proces u uvjetima birokratske vlasti nema svoj »prirodni tok«, već se odvija u neprestanim konvulzijama ili je čak, na određeno vrijeme, prinudno zaustavljen. Tako se birokratska organizacija sve više razvija u smjeru gdje postaje sama sebi svrhom, a u drugi plan potiskuju se ciljevi zbog kojih je organizacija i nastala. »Organizacijska sredstva« zamagljuju socijalne ciljeve, a najvažniji cilj postaje funkcioniranje same organizacije.

Čovjek otuđen od politike, u doba punog zamaha znanstvenotehnološke revolucije, lako postaje funkcijom svakog sistema, jer nema svijesti da mu se **treba** oduprijeti niti **moći** da mu se

² Vidi dr P. Novosel: »Politička kultura u SR Hrvatskoj«.

odupre. Tehnokracija u sprezi s birokracijom, ili nezavisno od nje, postaje sve realnija opasnost. Oboružana tehničkim znanjima i autoritetom znanosti tehnokracija je u mogućnosti da tzv. **tehničkim** aspektima odluka prikrije **interesne** aspekte od svih koji su »nekompetentni«. Tako tehnika u uvjetima niske razine političke kulture i podaničke svijesti o kulturi kao »lojalnosti« može igrati odlučnu ulogu u posredovanju među interesima. Ona na taj način ne zamjenjuje politiku, već postaje politika sama, ali opet otuđena od većine. U ovo doba nauke i tehnike politika ne samo da ništa ne gubi nego sve više dobiva na značenju. Ona u pravom smislu postaje »drama humaniteta«, a znanstveno-tehnološka revolucija nikako ne znači njezin raspelt, nego još snažnije ističe pitanje o smislu čovjekova društvenog života i zaoštava dileme njegovih vrijednosnih opredjeljenja. **Izbor ciljeva**, kao i **svrhovitost sredstava** što će ih sve više u izobilju nuditi i rezultati znanosti, stavljaju pred politiku odgovorne i složene zadatke. Interesni aspekti odluka dobivat će sve više na značenju. Tu je prilika za istinsko demokratsko odlučivanje, ali i opasnost političkog i tehnokratskog monopola. Ne znam jesmo li dovoljno svjesni te opasnosti za naš sistem samoupravljanja. Često nam nedostaje otvoreno i kritičko suočavanje s političkom i socijalnom zbiljom. Zaboravljamo, ili nedovoljno uočavamo, da ona ima, osim progresivne, revolucionarne inspiracije i vizionarstva (koje se nastoji normirati i institucionalizirati, što je uostalom normalno za svaku organiziranu zajednicu) i drugu stranu medalje — stvarno poprište socijalnog i političkog realiteta, čija je jedna od temeljnih odrednica razina opće prosvječenosti i političke kulture samih građana. Ja ne tvrdim da je prosvjećivanje jedina blagotvorna terapija za podizanje razine političke kulture i za jačanje političke osnove samoupravljanja, ali u eri tako snažne ekspanzije znanosti kao odlučujuće komponente razvoja suvremenog društva, mora se navijestiti neodgodivi rat elementarnoj nepismenosti neznanju. I pismeni i obrazovni dio javnosti, u određenim socijalnim i političkim uvjetima, može biti politički otuđen i »pomračeni« (da se poslužim Deweyevim terminom), ali nepismeni i neobrazovni u svakom su sistemu i u svim okolnostima »pomračeni«. Oni nikada ne mogu predstavljati javnost, nego jedino masu.³ »I tek kad iskra misli udari u to naivno narodno tlo, izvršit će se njihova emancipacija u ljude« (Marx).

Odvajajući svoj »privatni« svijet, sferu svojih osobnih interesa i potreba od svijeta politike, čovjek produbljuje jaz između ekonomskih i etičkih vrijednosti i tako, u stvari, radi protiv svojeg pravog interesa — da svoju ljudsku autentičnost, u svim njezinim dimenzijama izražava neposredno i cjelovito. Sfera politike jest »iluzorno — opća« samo za onoga tko je shvatio njezinu bit i radi na njezinu (i svom) mijenjanju. Za ostale ona ostaje samo

³ Usp. shvaćanje R. Milsa o razlikovanju između »mase« i javnosti u njegovoj knjizi »Znanje i moć« izd. »V. Karadžić«, Beograd, 1966. god. str. 36,

iluzorna, bez moći da se na nju utječe. Bez političke kulture koja rezultira političkim aktivizmom nepremostiv je jaz između javne i privatne sfere, između posebnog i općeg interesa. Kao što na planu globalnog društva uvijek postoji opasnost (koja je najčešće i realnost političkih odnosa) da se neki partikularni interes proglašim općim, a njegovi nosioci najprogresivnijom društvenom grupom, tako se isto i u okviru klase može izdvojiti samo jedan njezin dio («elita») koji nastupa na političkoj sceni u ime cijele klase. (Tko je nesposoban da neposredno svoje zahtjeve ističe u svoje ime, mora ga netko drugi zastupati). Prema tome nekompetentni se sami lišavaju kvalificiranog i odgovornog rasuđivanja i angažmana u općim poslovima zajednice. Naravno, ne mislim reći da su oni sami za to »krivi«. Podjednako je bespredmetna povika na političku »elitu« i birokraciju kao i prekora »nekompetentnoj masi«. Može li se onda čekati da se »kvalificirani« odreknu političke vlasti ili da mase postanu kompetentne? Promjena socijalnih odnosa i struktura ne može se odgađati dok ljudi ne postanu »sposobni« i »zreli« za te odnose, ali se isto tako ne smije zaboravljati da čovjek nije samo puki refleks tih odnosa već njihov odlučujući kreator. I često upravo od njegovih kvaliteta i shvaćanja u najširem smislu te riječi zavisi i karakter odnosa. Mi moramo »praviti« revoluciju s ljudima kakvi jesu, kako bi rekao Lenjin, ali ni jednog trenutka ne smijemo smetnuti s uma da je to tek raščišćavanje terena za novu gradnju koja zahtijeva i nove ljude.

Često se u nas mogu čuti kritike upućene pojedincima, grupama ili institucijama da nemaju dovoljno povjerenja u našu radničku klasu, radne ljude itd. Uvijek iznova treba postaviti pitanje: tko, zaista, nema povjerenja? Ali, već samo postavljanje pitanja implicira postojanje »skrbnika« i »štićenika« jer, ako je zaista takvo stanje da od pojedinaca ili nekih grupa zavisi hoće li radničkoj klasi biti ukazano povjerenje, »dopuštajući« joj da sudjeluje u političkom odlučivanju, onda bi se prije moglo govoriti o nepovjerenju radničke klase u samu sebe i njezinoj političkoj nekompetenciji, što i rezultira time da mogu postojati pojedinci i grupe koji umjesto nje odlučuju, čak i o tome hoće li u samu tu klasu imati povjerenja! Ne radi se o tome jesu li ti pojedinci ili grupe koje odlučuju («Političari») razboriti i dobromierni (mada je i to i te kako važno) nego se radi o tome da političke odluke koje se tiču svih ne budu samo rezultat njihovog uma, morala, opredjeljenja, već da budu izraz interesnih interakcija najšireg opsega, naravno uvijek vodeći računa o najvažnijim strateškim ciljevima i povijesnim interesima radničke klase. Tu se nužno javlja partija radničke klase ne samo kao moralna snaga društva, već i kao bitna komponenta vlasti, ali ne u tom smislu da bi ona u svojim rukama koncentrirala vlast kao monopol političkog odlučivanja, već više u smislu njezine idejne čvrstine i dosljednosti, jasnoće i istrajnosti u nastojanju da vještinom upravljanja ovlada u najširi slojevi radničke klase i društva u cjelini kako nitko ne bi mogao biti politički monopolist. Da bi

se to postiglo, nisu dovoljni samo institucionalni okviri nego i stalne promjene kako materijalnih uvjeta egzistencije tako i izgrađivanje političke kulture kao saznanja i osjećaja da se samo aktivnim odnosom, u složenosti političkog konteksta, može utjecati na svoju socijalnu, to će reći interesnu situaciju.

INTERESTS AND POLITICAL CULTURE

Summary

Defining politics as an institutional social power of mediation among interests, the author concludes that all of them who have neither objective nor subjective conditions to influence upon that power are deprived of possibility to change their own situation of interest. That has important implications not only for their permanent human interest, because they are prevented to develop their universal relation and to manifest themselves the whole personalities. The level of political culture is a clear indicator of the stage of the man's freedom and his socialization.

The lack or low level of political culture results »subjectively« in an apathy and feeling of one's own political minority and alienation, and from the social point of view it supports conditions for constant reproduction of political »elite« and bureaucratic structures. In the time of the full swing of the scientific-technological revolution, man alienated from politics, he **has** to resist and that he **cannot** resist to it. Furnished with technical comes easily the function of each system because he is not conscious that knowledge and by the authority of science, technocracy is really able that by so called **technical** aspects of decisions conceals **interest aspects** for all those who are »incompetent«. So technic in the conditions of the low level of political culture and loyal consciousness about culture as »loyalty« can play defying role in the mediation among interests.

The author concludes that for the suppression of political monopoly and technocracy are not sufficient only intellectual frameworks, but constant changes of both material conditions of existence and construction of political culture as a cognition and feeling that only by active relation in the complex of political context one can influence upon his social, i. e. interest situation.

(Translated by S. Paleček)